

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân
p/a Postbus 20120
8900 HM Leeuwarden

Joure, 13 januari 2021

Betreft: **Zienswijze ontwerp veenweideprogramma en Uitgangspunten voor nadeelcompensatie bij peilwijzigingen**

Geachte heer, mevrouw,

Met het oog op de belangen van onze leden en anderszins bij ons aangesloten primaire ondernemers, dienen Agrarische Jongeren Friesland, Federatie Polderbelangen Friesland, Feriening Biologyske Boeren Fryslân, Het Friesch Grondbezit, Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) Noord, de Nederlandse Melkveehouders Vakbond en de in het Fries Kollektievenberied samenwerkende agrarische collectieven een zienswijze in op het ontwerp-veenweideprogramma '*Foarút mei de Fryske feangreiden*' en op het document "*Uitgangspunten voor nadeelcompensatie bij peilwijzigingen veenweide*". Deze zienswijze is tot stand gekomen na raadpleging van de achterban met inbreng van boeren die met enthousiasme deelnemen aan veenweideproeven, -projecten en klankbordgroepen. Tot onze spijt heeft deze raadpleging te lijden gehad van de beperkingen die de corona epidemie met zich meebrengt en de beperkte duur van de inspraak.

Wij zien aanleiding voor deze zienswijze omdat wij stellig de indruk hebben dat de voorstellen die in genoemde documenten worden gedaan, een sterke en zelfs onevenredige inbreuk veroorzaken op de belangen van naar schatting 900 boeren en grondeigenaren in gebieden waar dit ontwerp-veenweide programma restrictief beleid en ingrepen in het vooruitzicht stelt. In de zienswijze zullen wij met argumenten omkleed, onze bemerkingen en voorstellen voor verbetering met u delen. Wij verwachten in uw antwoord **minimaal** reactie op onze vragen en standpunten die *cursief blauw* zijn weergegeven.

1. **Aanloop**

Alvorens wij nader ingaan op onze inhoudelijke bezwaren is het goed om vast te stellen dat ook de agrarische sector zich bewust is van de aard en omvang van de veenweideproblematiek en zichzelf ook een prominente rol toedicht in het kader van het beperken van bodemdaling en de uitstoot van CO₂. Het is hierom dat de agrarische sector sinds 2016 intensief op dit dossier acteert. Onder andere door deel te nemen in het programmateam en het Bestjoerlik Oerlis Feangreide (BOF). De proactieve houding van de sector komt ook naar voren in een eigen landbouwaanpak "MEI BEIDE FUOTTEN OP 'E FEANGRÛN", *de boer mei oan't stjoer foar de útfiering fan feangreide*. Deze hebben wij in 2018 uitgebracht in navolging van het initiatiefvoorstel van Provinciale Staten en Panorama van Places of Hope. Hiermee is vanuit de agrarische sector een realistische en haalbare handreiking gedaan hoe je met primaire ondernemers kan werken aan doelen waar wij het over eens zijn. Dat dit een goed plan was werd bevestigd door de Maatschappelijke Kosten-Baten Analyse (MKBA) die in 2019 werd uitgevoerd, waar uit bleek dat dit landbouwplan één van de twee best renderende plannen voor de Fryske Mienskip zou zijn.

Iets dat in de afgelopen jaren rond dit dossier ook duidelijk is geworden, is dat wij nog een hoop moeten ontdekken over welke maatregelen in de Friese situatie zouden kunnen bijdragen aan het dichterbij brengen van de gezamenlijke doelen. Een ingewikkelde component die daar nog bij komt is dat er veel variabelen zijn, die op (deel)gebiedsniveau (en zelfs binnen gebieden) verschillen. Dit maakt dat een one size fit's all oplossing in het nastreven van doelen, zoals domweg het waterpeil te verhogen, volstrekt onrealistisch is.

Veel veenweideboeren zijn al betrokken bij allerlei proeven en projecten om de broodnodige kennis op te bouwen. Ze werken samen met de programmapartners maatregelen uit om de veenoxidatie te beperken, maken gebiedsgerichte plannen en roepen om actie en om 'boter bij de vis' in gebieden als De Hege Warren, Aldeboarn-De Deelen en Idzegea e.o.

Wij zijn trots op deze boeren die -ook landelijk!- voorop lopen. Zij helpen bij het inzichtelijk maken van wat er in de praktijk wel en niet mogelijk is. Veen is levend materiaal met mysterieuze eigenschappen. Wij zien in het programma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' helaas maar een deel van die opgedane praktische kennis terugkomen. Landbouw en overheden bewandelen niet altijd dezelfde route naar het beoogde resultaat. Maar wij bouwen graag voort op de mooie samenwerking die er **was** met Provincie en Wetterskip. Het past bij onze cultuur, ús mienskip en hoe we in Fryslân samenwerken. Daar hoort ook bij dat we eigenzinnig zijn, eigen kennis en inzichten inbrengen (soms van generaties her) en respect vragen voor onze positie als eigenaar en gebruiker van de grond. Wij willen samen bouwstenen van 'Foarút mei de Fryske feangreiden' leggen tot een goed fundament met een onderling verband dat we stap voor stap opbouwen met een architectuur die we in de tijd kunnen aanpassen op basis van nieuwe kennis en inzichten.

Wij stellen vast dat onze achterban en onder hen, al die betrokken boeren, als gevolg van de begin 2020 gekozen top-down aanpak, niet mee aan de basis kon staan van dit programma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden'. Al schrijvend werken aan draagvlak was daardoor niet mogelijk. Dit terwijl in onze visie draagvlak de sleutel is voor het succes van dit programma. Dit programma is in feite niet meer dan een houtkoolschets op hoofdlijnen. Er moet nog heel veel worden uitgewerkt. *Hoe denkt u het draagvlak bij boeren, burgers en natuurorganisaties te gaan vergroten? Graag uw visie daarop.*

2. Het economisch belang van de agrarische sector

Eerder stelden wij vast dat dit veenweideprogramma een onevenredige inbreuk op agrarische belangen met zich mee brengt. Om één en ander nader te duiden een schets van het economisch belang van die sector in Fryslân.

Eén op de 10 Friezen werkt in de agri- en food sector, dat zijn ongeveer 30.000 banen (volgens de Agri&Foodscan Fryslân 2019). In vergelijking met alle andere provincies zijn we koploper in het creëren van werkgelegenheid in de voedingsmiddelenindustrie en bij de ondersteunende bedrijven. We kennen al een jarenlange structurele groei van werkgelegenheid. Voor Fryslân is de export van landbouwproducten echter van groot belang: ruim 2 miljard euro, dat komt overeen met 39% van de totale exportwaarde van onze provincie. We zijn trots dat de agri- en foodsector één van de vier belangrijkste economische sectoren van Fryslân is.

Ongeveer een derde van de Friese melkveehouderij zit in het gebied waar dit veenweideprogramma voorstellen voor doet. Deze boeren worden allemaal geraakt door uw opgave. U voorziet een toekomst van verdere extensivering van de Friese land- en tuinbouw, als gevolg van vernatting. Extensivering leidt tot lagere inkomens voor de melkveehouder (ca. 30.000 euro per bedrijf).

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Vanuit ons perspectief betekent dit op het niveau van de primaire sector simpelweg minder landbouwgrond, minder productie, minder boeren, minder agrarische gezinnen en daaraan gelieerde werkgelegenheid in de toeleverende en verwerkende industrie. De vitaliteit van het platteland komt onder druk te staan, zeker in die gebieden waar de agrarische sector zich gedwongen uit terug gaat trekken. Wat is uw visie op dat proces? Hiermee is er overigens geen sprake van extensivering, maar intensivering van de sector op gronden waar nog wel geboerd kan worden.

De hele discussie rond veenweide wordt eindimensionaal gevoerd en er wordt onvoldoende gekeken naar de economische effecten en de leefbaarheid van het platteland. Zonder boeren immers geen uniek veenweidepolderlandschap en geen weidevogels (die foerageren op agrarische grond). Deze maatschappelijke waardering zien wij niet terug in uw programma. De landbouw is immers de drager van een duurzame veenweide met ruimte voor de natuur.

Wij vragen uw visie op en waardering van het strategisch belang van de agrarische sector en de toekomst van deze sector. Wij roepen u en de politiek op om juist te bouwen aan een, ook voor de toekomst, sterke duurzame en innovatieve agrarische sector met een vitaal platteland!

3. Impact bedrijfsniveau fors

Het ontwerp-Veenweideprogramma richt zich in de basis op doelen omtrent CO2 en bodemdaling. De enige en meest in het oog springende maatregel (ongeacht of die werkt of niet) die in relatie tot die doelen in stelling wordt gebracht, is verhoging van het waterpeil onder/in landbouwgronden. De gevolgen van de keuze voor peilverhoging voor de agrarische bedrijfsvoering zijn, in diverse opzichten, ingrijpend. Een aantal voorbeelden:

- a. melkvee jaarrond binnen te houden;
- b. weidepremie vervalt;
- c. verminderde ruwvoeropbrengsten;
- d. grondgebondenheid van bedrijven staat ter discussie. Eiwitopbrengst van eigen land is knelpunt door de verminderde opbrengsten in de ruwvoervoorziening;
- e. melkveehouders kunnen niet meer voldoen aan de maatschappelijke eisen die vanuit de zuivelketen worden geëist;
- f. voor het vee dat nog wel geweid kan worden liggen problemen op de loer met toenemende veeziektes zoals leverbot en salmonellose;
- g. gronden worden slechter bewerkbaar;
- h. het groeiseizoen wordt korter;
- i. het telen van mais (of andere gewassen) is niet meer mogelijk;
- j. de grasmat zal door de hoge grondwaterstanden in de winter eerder aan vervanging toe zijn. Hiervoor moet de boer extra kosten maken en groundbewerking toepassen;
- k. door de voorgestane peilmaatregel worden gronden kwetsbaarder voor situaties met hoge neerslag. De grond zal dermate verzadigd zijn dat zelfs weinig regen, de landerijen onbegaanbaar maakt;
- l. de bewerkingskosten van gronden worden fors hoger als de begaanbaarheid van de grond slechter wordt. De loonwerker zal met andere machines moeten komen en de capaciteit van die machines zal lager zijn. Dit vertaalt zich in een fors hogere loonwerkrekening.

Deze -onvolledige- greep uit mogelijk gevolgen van peilverhoging maakt duidelijk dat de inbreuk op het belang, maar ook direct het inkomen van ondernemers ongekend groot kan zijn. Het is zelfs de vraag of de continuïteit van een bedrijf niet op het spel staat. Dit is daarmee ook het argument voor de agrarische sector om niet in te kunnen stemmen met het programma zoals dat nu voorligt.

FBBF
Feriering Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

4. Ontbrekend verdienmodel

Onze beschouwing in het voorgaande tekstdeel beoogt te benadrukken dat de continuïteit van de agrarische sector afhankelijk is van het kunnen genereren van het inkomen. Dit inkomen wordt voor de melkveehouderij bepaald door het verschil tussen de kosten die een boer moet maken om een kilogram melk bij de fabriek af te leveren en de prijs die hij/zij voor die melk krijgt. In de actuele situatie moet de agrariër op het scherpst van de snede opereren en zorgen de veenweideopgaven voor suboptimale productieomstandigheden en daarmee per definitie voor een laag of zelfs geen inkomen. Indien men dit gegeven spiegelt aan de inhoud van dit ontwerp-Veenweideprogramma, is duidelijk dat één en ander direct van invloed zal zijn op wat een boer in financiële zin over houdt aan zijn/haar primaire inspanningen. *Het is stuitend hoe in het veenweideprogramma met dit fundamentele punt van bestaansrecht van ondernemers, omgesprongen wordt. Graag uw reactie hierop.*

Voor het slagen van het veenweideprogramma is een werkend verdienmodel de sleutel voor succes. Op dit moment is er nog geen enkel verdienmodel beschikbaar voor melkveehouderij op nat veen. Volgens de Rabobank is het verdienmodel de grootste uitdaging die in de sector speelt. *Uw aanpak voor afwaardering van grond en transitie van de landbouw zijn mogelijk bouwstenen, maar feitelijk nog geen ander verdienmodel of concreet toekomstperspectief voor de landbouw.* Ook gesprekken over mogelijke alternatieve wijzen om inkomsten te verwerven voor de melkveehouderij, zijn tot op heden wensdromen, waarvan de kans op slagen niet realistisch lijkt.

Dit terwijl een werkend verdienmodel een transitie vleugels kan geven, zoals onlangs is betoogd door de hoogleraar Natuurinclusieve Plattelandsontwikkeling, Van der Heide. De heer Lohman van het Innovatie Team Veenweide onderschrijft dat. Er worden legio plannen en wensbeelden over de agrarische sector uitgestrooid terwijl het verdienmodel steeds het sluitstuk is. De spreekwoordelijke schop kan ook in relatie tot veenweide niet de grond in voordat hier duidelijkheid over is. Ook met het oog op zaken als draagvlak en vertrouwen is het van belang daar eerst in te investeren, voordat verdere maatregelen kunnen worden genomen.

Wij stellen in relatie tot deze zogenoemde verdienmodellen vast dat met het nu naar buiten brengen van dit veenweideprogramma voorgesorteerd wordt op de veronderstelling dat verdienmodellen nog wel bedacht zullen worden of spontaan zullen ontstaan. Dit is wat ons betreft de verkeerde volgorde der dingen. De continuïteit van de melkveehouderij in het Friese veenweidegebied zet u hiermee op het spel.

Afgezien van die volgorde moet in onze ogen een verdienmodel een echt verdienmodel zijn. Dus niet slechts een (al dan niet tijdelijke) compensatie van, of tegemoetkoming in gederfde inkomsten. In dit licht moet de zoektocht naar reële alternatieve verdienmodellen ons inziens op een gedegen manier en met inzet van echte landbouweconomische kennis worden ingericht. Wat ons betreft is het gebied Aldeboarn- de Deelen, in relatie tot de ontdekkingstocht richting verdienmodellen, de broedstoof waar dat moet gebeuren. *Zowel in de begeleiding van deze zoektocht als in het beoordelen van de bevindingen uit deze pilot, moeten onafhankelijke deskundigen worden ingeschakeld. Op 11 december 2020 heeft u in het BOF toegezegd een commissie van onafhankelijk deskundigen (o.a. accountancy, financiers, banken, taxateurs en enkele praktiserende boeren) in te stellen die een bindend advies geeft over de inzetbaarheid van vervangende verdienmodellen. Waarbij deze voor de blijvende boeren tenminste een gelijkwaardig bedrijfseconomisch perspectief moeten bieden als het huidige bedrijfsmodel. Zo niet, dan moet het huidige model gehandhaafd blijven.*

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Gelijktijdig is in het BOF afgesproken dat er ook een commissie van onafhankelijk deskundigen (o.a. accountancy, financiers, banken, taxateurs en enkele praktiserende boeren) wordt ingesteld om een bindend advies te geven over de wijze en methodiek van afwaardering van landbouwgrond.

Afwaardering van grond is een onderdeel van een gebiedsplan waarbij instrumenten voor herinrichting zijn ontwikkeld. Boeren krijgen de mogelijkheid voor een passende herverkaveling of uitplaatsing. Omliggende bedrijven die achterblijven krijgen de mogelijkheid om gronden toe te voegen aan hun bedrijf.

Verwijzend naar een eerdere opmerking over de volgorde der dingen is de agrarische sector in Fryslân van mening dat de ontwikkelde methodieken voor afwaardering en vervangende bedrijfsmodellen, de praktijktoets in De Hegewarren en Aldeboarn-De Deelen eerst moeten doorstaan. Pas daarna kan de landbouw een go-toezeggen voor de andere gebieden, al of niet met de status 'kansrijk'.

5. Ondoordachte afspraken Rijk/ LNV

Met de lancering met het ontwerp-veenweideprogramma voor de komende 10 jaar leggen provincie, de veenweidegemeenten en het waterschap de lat onnodig hoog. Fryslân gaat maar liefst 40% van die landelijke opgave invullen, maar krijgt slechts 22% van het geld uit de landelijke pot terwijl er een groot gapend gat zit in de dekking van de begroting van 550 miljoen. Hiermee bent u dief van uw eigen portemonnee en impliciet van alle Friezen!

Uw resultaatsverplichting met het Rijk, van 0,4 Mton CO₂ reductie is eveneens een bijzonder onverstandige afspraak. Uit het Klimaatakkoord en uit de kamerbrief Kabinetsaanpak Klimaatbeleid nr. 562 blijkt dat niet duidelijk is met welke maatregelen op effectieve wijze CO₂-reductie bereikt kan worden. Dit wordt ook nog eens bevestigd door onderzoeken en metingen aan CO₂ die door het veenweideprogramma zelf worden uitgevoerd, omdat we nog onvoldoende kennis hebben over effectieve maatregelen. *Wij begrijpen dan ook niet dat u wel een resultaatsverplichting aangaat. Partijen aan de regietafel veenweiden (waaronder LNV) bespreken een inspanningsverplichting voor de komende jaren. Reden daarvoor is dat we nog onvoldoende kennis hebben van de effecten van verschillende maatregelen, de meetmethoden nog niet gevalideerd zijn (hoe, wat, wanneer en waar) en er geen nulmeting is uitgevoerd. Daardoor kunnen afspraken voor resultaten simpelweg rationeel niet gemaakt worden. Waarom denkt de Provinsje Fryslân dit wel te kunnen doen?*

Het ministerie van LNV heeft 76 miljoen beschikbaar voor onderzoek en pilots om te ontdekken met welke maatregelen we de CO₂-reductie kunnen halen. En ongeacht de uitkomst legt u zichzelf vast aan een resultaatsverplichting zonder te weten wat de effecten zijn, niet alleen voor de landbouw maar ook voor de andere stakeholders zoals Wetterskip Fryslân.

In relatie tot dit ontwerp-Veenweideprogramma stellen wij vast dat de deal met het Rijk zich vertaalt in mogelijk onhaalbare doelen, die gelet op het feit dat er sprake is van een zelf opgelegde resultaatverplichting aanleiding zijn voor het er doordrukken van maatregelen¹. Wij hebben stellig de indruk dat in een dergelijke aanpak in het bijzonder de agrarische sector het kind van de rekening wordt.

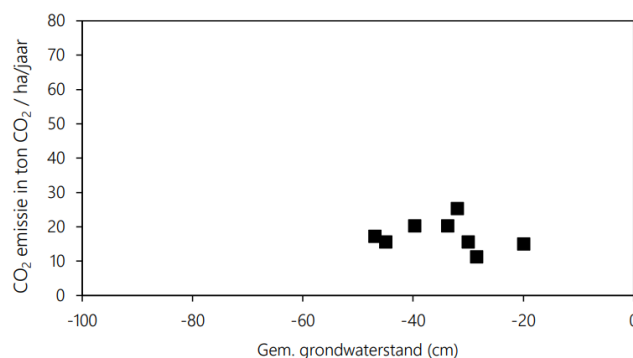
Wij vragen u de afspraken met LNV te herzien, te kiezen voor inspanningsverplichting in plaats van een resultaatverplichting en balans aan te brengen tussen de beschikbare middelen en het na te streven aandeel in de landelijke opgave.

¹ Interview gedeputeerde Hoogland: "een druk op de knop is genoeg voor nog een peilverhoging" Fr Dagblad, 28-11-2020

6. Zwakke relatie grondwaterstand en CO₂ uitstoot

In uw ontwerp-veenweideprogramma neemt u aan dat peilverhoging leidt tot CO₂-reductie. Ook wij hebben de afgelopen jaren de onderzoeken over effecten van peilverhoging, onderwaterdrainage en drukdrainage op de voet gevolgd. Uit de onderzoeken blijkt dat het niet vanzelfsprekend is om daadwerkelijk reductie van CO₂-emissie te realiseren. In dit verband is onderstaande Appendix X relevant. Deze komt uit het onderzoek van de Radboud Universiteit onder de titel *CO₂, N₂O en CH₄ emissies en bodemdaling in de Friese Veenweiden. Kan onderwaterdrainage veenoxidatie en emissies uit veengebieden duurzaam verlagen?*

Appendix X: Vergelijking van CO₂ uitstoot en waterstanden op intensief gebruikte graslanden

Appendix X: Er is geen relatie tussen grondwaterstanden en CO₂ emissies ($r^2=0,035$) op veenpercelen met hoge productiviteit (>10 t ds per hectare), intensieve bemesting (>170 kg N per hectare per jaar) en regelmatige grondbewerking (c.f. gangbare melkveehouderij op veen). Data afkomstig van metingen in de westelijke Veenweide nabij Gouda (Oukoop, Zegveld; Jacobs et al. 2003, Veenendaal et al. 2007, Schrier et al. 2014). Dat grondwaterstanden en CO₂ emissies niet gecorreleerd zijn bij dezelfde intensiteit van landgebruik komt ook in de CO₂ emissie metingen in Friesland naar voren (Tabel 3.1, Figuur 3.12, Appendix III).

Uit dit onderzoek kan men concluderen dat bij intensieve landbouw (meer dan 10 ton opbrengst droge stof/ha) en een bemesting van meer dan 170 kg N/ha -wat in Fryslân zeer algemeen voorkomt- de grondwaterstand weinig invloed heeft op de CO₂ uitstoot.

Wij zien in uw ontwerp-Veenweideprogramma te weinig wetenschappelijke onderbouwing voor uw peilmaatregelen zodat dergelijke reductiedoelen daadwerkelijk bereikt kunnen worden. Ook met het oog op de negatieve impact van die peilmaatregelen stellen wij ons op het standpunt dat u in gebreke blijft in het wetenschappelijk onderbouwen van uw keuzes. Wij zien in uw programma wel ideologisch getinte argumentatie voor de peilmaatregelen, maar onvoldoende wetenschappelijk onderbouwing.

7. Relatie grondsoort, peilbeheer en CO₂ uitstoot

In de beoordeling van het voorliggende veenweideprogramma is voor de landbouw onder meer relevant of de beoogde maatregelen bijdragen aan het halen van doelen. In onderstaande paragrafen volgt per grondsoort een bespiegeling op dit punt.

7.1. **Klei-op-veen (> 80cm veen) met kleidek (> 40 cm)**

In het ontwerp veenweideprogramma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' wordt 8350 ha kleigronden dikker dan 40 cm meegenomen in uw opgave voor het terugdringen van bodemdaling en het beperken van CO₂ uitstoot.

In de periode september 2018 – oktober 2019 heeft Sweco in uw opdracht een bureau- en terreinonderzoek gedaan in het gebied tussen Sneek en Irnsum.

KOLLEKTIVENBERIED FRYSLÂN

Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

Een gebied dat zich kenmerkt door een kleipakket van dikker dan 40 cm klei op een veenbodem. Dat heeft twee 2 rapportages opgeleverd, te weten:

1. *Rapport Bodemdaling Sneekerveer west - Inventarisatie omvang en oorzaken bodemdaling Sneekerveer West* (Sweco, mei 2019) om een eerste inzicht te krijgen in de nut en noodzaak van peilverhogingen voor kleigronden met een veenondergrond.
2. *Rapport Bodemdaling Sneekerveer west - Resultaten veldonderzoek* (Sweco november 2019).

Beide onderzoeken van Sweco gaan in op tal van onderzoeksvragen en in het bijzonder op de mate waarin veen oxideert onder een dik kleidek en daarmee bijdraagt aan CO₂ uitstoot en bodemdaling. In het kader van de voorgestelde peilverhoging zijn daarom de volgende conclusies van Sweco van belang:

Op basis van onderstaande bevindingen verwachten wij dat peilverhoging een beperkt effect zal hebben op de vertraging van de bodemdaling in het onderzoeksgebied.

- a. *In het veld is waargenomen dat bij de huidige waterpeilen ook ná een lange droge periode de laagste grondwaterstanden (GLG, Gemiddeld Laagste Grondwaterstand) veelal bóven de meest kwetsbare (niet of zwak veraarde) veenlagen blijven;*
- b. *In het veld is waargenomen dat het veen bóven de grondwaterstand veelal tot aan de klei-laag vochtig blijft en dat het veen in meer of mindere mate is veraard;*
- c. *Uit vergelijkingen van maaiveldhoogtes en diktes van veen- en veen- plus kleilagen is afgeleid dat de bodemdaling, die de afgelopen 50 jaar is opgetreden, beperkt van omvang is (grosfweg 20-40 cm). Deze is veroorzaakt door een combinatie van verschillende processen;*
- d. *Circa 10 tot 20 cm van bodemdaling over de laatste 50 jaar lijkt toe te kunnen worden geschreven aan veenoxidatie (ruwweg 2 tot 4 mm/jaar);*
- e. *Op basis van de matig tot slechte doorlatendheid van de klei- en veenlagen in het gebied wordt verwacht dat peilverhogingen maar beperkt effect zullen hebben op de grondwaterstand in de zomer.*

Onze inschatting is dat het vertragend effect van hogere waterpeilen op het afremmen van de bodemdaling door veenoxidatie minder dan 1 mm/jaar zal zijn.

Uit dit onderzoek leiden wij af dat peilverhoging op veengronden met een dikker kleidek dan 40 cm geen of nauwelijks een bijdrage gaat leveren aan het beperken van bodemdaling en CO₂ uitstoot als gevolg van veenoxidatie.

Bovendien zijn de middelen die beschikbaar zijn c.q. komen voor realisatie van 1 Mton CO₂ reductie niet bedoeld voor kleigronden met veen in de ondergrond (uitwerking Klimaatakkoord 2019).

Een van de doelstellingen van het programma is dat het veenweidegebied de gevolgen van klimaatverandering op moet kunnen vangen. Dat vraagt om extra berging van water bij overschotten in de winter en een extra voorraad zoetwater bij tekorten in de zomer. De voorgenomen (niet-effectieve) peilverhoging staat hier haaks op, waardoor weer extra kosten moeten worden gemaakt voor retentiegebieden. De kosten per ton CO₂-reductie rijzen op deze wijze de pan uit.

Wij vragen u de mogelijke reductie aan CO₂-emissie per grondsoort (veen met kleidek, veengrond met minder dan 40 cm veen en veengrond dikker dan 40 en dunner dan 80 cm) in beeld te brengen en daaraan de kosten in euro's per ton CO₂-reductie te koppelen. Dan kan een verantwoorde keuze worden gemaakt met de schaarse middelen die beschikbaar zijn.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Daar komt nog bij dat de provincie en waterschap geen zicht hebben, laat staan wetenschappelijk verantwoord, op welke wijze de voorgenomen peilverhoging eventueel een tijdelijke bijdrage kan leveren om de verzilting van aangrenzende gebieden te vertragen op een tijdschors van 500 jaar (de reikwijdte van de Brede grondwaterstudie Fryslân). Maar intussen treedt wel planschade voor de ondernemers.

Wij vragen u om kleigronden dikker dan 40 cm klei met veen in de ondergrond per direct uit het ontwerp-veenweideprogramma te halen. Het is duidelijk dat deze gronden geen bijdrage gaan leveren aan uw opgave. Deze bedrijven krijgen wel te maken met het onnodig opofferen van landbouwgrond en direct onnodige planologische schaduwwerking die belastend is voor het toekomstperspectief van het melkveebedrijf. Dit draagt bij aan de waardedaling van grond en gebouwen én gaat ten koste van de financierbaarheid van een bedrijfsovername.

7.2 **Moerige gronden (<40cm veen)**

In het ontwerp veenweideprogramma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' wordt 15.745 ha aangemerkt als veengronden dunner dan 40 cm veen. U beoogt ook deze gronden te belasten met een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm onder het maaiveld, maar uw peilmaatregel van 40 cm-mv zal op geen enkele wijze leiden tot beperking van bodemdaling en CO₂ uitstoot. Het veen ligt namelijk al boven de grondwaterspiegel van 40 cm-mv die u nastreeft. Zoals u weet is voor het beperken van veenoxidatie de peilmaatregel dat veen onder de grondwaterspiegel minder oxideert en dus zorgt voor minder bodemdaling en CO₂ uitstoot.

De moerige gronden maken ook geen deel uit van de klimaatopgave van 1 Mton CO₂ reductie voor de veenweidegebieden zoals deze is vastgelegd in het Klimaatakkoord. Ook hier geldt dat er extra maatregelen en kosten gemaakt moeten worden voor het vasthouden van zoet water, terwijl de bijdrage van de peilverhoging aan reductie van bodemdaling en CO₂-emissie nihil is. Deze gronden zijn amper meer veen (deels veraard) en op geen enkele wijze meer te behouden, zoals u suggereert in dit programma.

Wij vragen u om veengronden dunner dan 40 cm veen per direct uit het ontwerp-veenweideprogramma te halen. Het is duidelijk dat deze gronden geen bijdrage gaan leveren aan uw opgave, maar dat de bedrijven wel te maken krijgen met onnodige planologische schaduwwerking die belastend is voor het toekomstperspectief van het melkveebedrijf en bijdraagt aan waardedaling van grond en gebouwen én ten koste gaat van de financierbaarheid van een bedrijfsovername.

7.3 **"Dun veen (< 80cm veen) met kleidek (< 40cm)", alsmede "dun veen (40-80cm veen)"**

In het ontwerp veenweideprogramma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' wordt 7.540 ha aangemerkt als veengronden dikker dan 40 cm veen en dunner dan 80 cm veen belast met de veenweideopgaven waaronder een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm onder het maaiveld.

Uw peilmaatregel van een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm-mv zal weinig effect hebben op de beperking van bodemdaling en CO₂ uitstoot voor gronden met veendikte van 40 - 80 cm veen. Een gemiddelde grondwaterstand van 40 cm-mv is met neerslagoverschot in de winter bv 10 cm-mv en met een neerslagtekort in de zomer bv 70 cm-mv wat leidt tot een **gemiddelde** grondwaterstand van 40 cm-mv.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Juist in de zomer bij hogere temperaturen vindt veenoxidatie plaats. Juist in die periode staat de grondwaterspiegel vele malen lager dan het gemiddelde van 40 cm onder het maaiveld. Dit blijkt uit uw proeven met onderwaterdrainage, de proeven die u met mais doet voor strokenteelt en verduurzaming en bij boeren die al grondwater meten (www.boerenmetenwater.nl). Met een uitzakkende grondwaterspiegel in de zomerperiode zal weinig veen beschermd zijn tegen indringing van zuurstof en blijft oxidatie van veen plaatsvinden.

Wij vragen u om veengronden met 40-80 cm veen per direct uit het ontwerp-veenweideprogramma te halen. Het is duidelijk dat deze gronden nauwelijks een bijdrage gaan leveren aan uw opgave, maar dat de bedrijven wel te maken krijgen met onnodige planologische schaduwwerking die belastend is voor het toekomstperspectief van het melkveebedrijf en bijdraagt aan waardedaling van grond en gebouwen én ten koste gaat van de financierbaarheid van een bedrijfsovername.

7.4 Dik veen (> 80cm veen) met kleidek (< 40cm) alsmede dik veen (> 80cm veen)

In het ontwerp veenweideprogramma 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' wordt 27.000 ha aangemerkt als veengronden dikker dan 80 cm met of zonder en kleidek dunner dan 40 cm. U beoogt een reductie van CO₂ uitstoot te bereiken van 0,4 Mton CO₂ equivalenten in 2030.

U verwijst voor het invullen van deze opgave naar het Klimaatakkoord, maar deze stelt echter (pag. 137): *Maatregelen moeten afgestemd worden op het toekomstperspectief voor de boeren, de waterhuishoudkundige mogelijkheden en het type veenbodem. Daarmee komt ook meer ruimte voor weidevogels en versterking van biodiversiteit. Daar past een maatwerkaanpak bij en geen uniforme aanpak. Het bedrijfs perspectief van de boer is het uitgangspunt, waarbij bestaande verdienmodellen pas overboord kunnen worden gegooid als alternatieve verdienmodellen beschikbaar zijn.*

Deze uitgangspunten van het Klimaatakkoord worden in dit conceptprogramma met voeten getreden. Dat maatwerk geldt per bedrijf en perceel, maar in het verlengde daarvan ook voor het Wetterskip Fryslân. De peilvakken moeten meer op maat worden gesneden, meer stuwen en meer gemaaltjes. De opschaling uit het verleden moet vanwege de ontstane reliëfverschillen (soms tot meer dan een meter!) worden teruggedraaid. Dit komt zowel de natuur als de landbouw ten goede.

Wij gaan pas aan de slag in deze gebieden als het verdienmodel voor de melkveehouderij en de set met effectieve maatregelen om CO₂ uitstoot te reduceren zijn gevalideerd. Tot dat moment zullen door ons geen onomkeerbare stappen worden gezet. Toekomstige ontwikkelgebieden kunnen alleen van onderop ontstaan met draagvlak van boeren.

In relatie tot het voorliggende veenweideprogramma leidt dit tot de conclusie dat het vastleggen van maatregelen in de vorm van peilaanpassingen niet kan. Dat kan pas als er zicht is op een werkend bedrijfseconomisch perspectief dat getoetst is door een commissie van deskundigen.

8. Behoorlijk bestuur twijfelachtig

Vanuit agrarisch perspectief hakken de voorstellen in dit veenweideprogramma er flink in. Dit maakt het in onze ogen (nog meer dan anders) van belang dat de overheid haar keuzes zorgvuldig onderbouwt en aanpalende belangen (of de inbreuk daar op) goed weegt.

Wat ons betreft ligt in dit kader de vraag voor of er sprake is van strijdigheid met de beginselen van behoorlijk bestuur. Meer in het bijzonder koppelen wij deze vraag aan de voorgenomen peilverhoging op veengronden met een kleidek van meer dan 40 cm en op moerige gronden.

Op grond van artikel 3.2 van de Algemene Wet Bestuursrecht moet de overheid (provincie, gemeenten en waterschap in dit geval) de nodige kennis vergaren omtrent relevante feiten en af te wegen belangen. In de bekende Urgenda-zaak is gesteld dat mede moet worden gelet op breed gedragen inzichten van de wetenschap.

In onze analyse van de situatie komt naar voren dat genoemde beginselen niet zijn toegepast. De aanvankelijke argumenten (bodemdaling, CO₂-emissiereductie en zoetwateropvang) zijn achteraf ook door u als overheden, terecht als niet valide beoordeeld. In plaats daarvan wordt nu preventie van verzilting als argument opgevoerd. Voor dit betreffende argument gaan de overheden af op één studie: *Strategische Grondwaterstudie Fryslân*. Deze modelstudie is niet gevalideerd, maar wordt wel gebruikt om vergaande besluiten te “rechtvaardigen” voor honderden ondernemingen.

Dit verhoudt zich ook niet met het rechtzekerheidsbeginsel: de overheid (rijk, provincie, gemeente en waterschap) moet consistent en consequent zijn bij toezeggingen en afspraken die zijn gemaakt. In de Veenweidevisie (2015) en in het Klimaatakkoord (2019) worden de genoemde gronden uit de opgave voor CO₂-reductie gehaald. De regionale overheden doen nu juist het tegenovergestelde zonder voldoende en gedragen wetenschappelijke onderbouwing. Het voorgenomen besluit is dus ook onvoldoende gemotiveerd.

Kortom, de voorgenomen besluitvorming lijkt strijdig met in ieder geval twee beginselen van behoorlijk bestuur: rechtszekerheid en voldoende onderbouwing. Wij stellen vast dat gelet op deze onvolkomenheden, de eerder ingenomen stelling dat veengronden met een kleidek van meer dan 40 centimeter en moerige gronden niet in dit veenweideprogramma thuishoren, verder wordt gesterkt.

Het moge daarbij tevens duidelijk zijn dat de gang van zaken rond dit thema zich prima leent om dit bij de bestuursrechter (individueel en/of collectief) te toetsen na vaststelling in uw Staten. Daarenboven staat hierbij de weg ook open voor individuele “planschadeprocedures”.

9. Bodemmaatregelen ter reductie van CO₂

In uw ontwerp veenweideprogramma besteedt u nauwelijks aandacht aan de mogelijkheid dat bodemmaatregelen kunnen bijdragen aan de reductieopgave. Allerlei bodemonderzoeken in Fryslân en daarbuiten hebben kennis, inzichten en perspectieven opgeleverd voor het reduceren van veenoxidatie en daarmee samenhangende bodemdaling en CO₂ uitstoot.

Wij vinden het onjuist dat de enige maatregel een peilmaatregel is.

Uw/onze gereedschapskist zou moeten bestaan uit peilmaatregelen en bodemmaatregelen die inwisselbaar zijn en afhankelijk van de gebiedssituatie worden ingezet.

Gelet op de kansen die er zijn om bodemmaatregelen te ontwikkelen die veenoxidatie tegen kunnen gaan, vragen we u evenwicht te brengen in het ontwikkelen van bodem- en peilmaatregelen. Het programma moet voor de komende 10 jaar vele malen meer investeren in bodemmaatregelen. Een aparte Programmalijn Bodem Veenweide is daarom op zijn plaats, ook gezien de synergie met andere transities (zoals kringlooplandbouw).

Deze aanpak van bodemmaatregelen is ook nodig ter compensatie van de negatieve effecten van peilverhogingen op bodem, bodemleven, opbrengend vermogen en draagkracht.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

9.1 *Onderdelen programmalijn bodem*

Veenoxidatie is een biologisch proces. Door een actief bodemleven wordt veen omgezet in onder andere CO₂. Ook andere factoren dan zuurstof beïnvloeden dit proces. Bodemleven bestaat o.a. uit geleedpotigen, rode en grijze wormen, insecten, bacteriën en schimmels. Door het omzetten van organische stof wordt de bodem voorzien van stikstof, fosfaat en mineralen. Gezond en evenwichtig bodemleven is van groot belang voor opbrengsten in de landbouw ('bodemvruchtbaarheid').

Het is van groot belang meer in te zetten op bodemonderzoek en kennisontwikkeling over bodemprocessen die veenoxidatie veroorzaken en hoe wij die kunnen beïnvloeden. Tot dusver is het dossier van veenoxidatie vooral vanuit de expertise van hydrologen benaderd en pas sinds kort mogen bodemkundigen ook hun kennis inbrengen. Daarom is in Fryslân een kennissynthese gehouden rondom bodemmaatregelen. Landelijk is door het NOBV een analyse is gedaan van de beschikbare en ontbrekende kennis op het gebied van bodemprocessen.

Het is noodzakelijk om bodemmaatregelen verder te ontwikkelen, ze liggen dicht bij de bedrijfsvoering van de boeren en passen dan ook beter in de huidige aanpak. Bovendien is een goede bodem essentieel voor boeren en zeker voor biologische boeren. Daarnaast zullen bodemmaatregelen de broodnodige aanvulling moeten leveren om de CO₂ reductiedoelstelling te halen in gebieden waar peilmaatregelen niet gaan werken, niet uitvoerbaar zijn of niet financieerbaar zijn. Met bodemmaatregelen hebben wij de oplossing in de hand!

9.1.1 *Immobiliseren koolstof: klei-humuscomplexen vormen, klei-in-veen*

Organische stof van veen wordt in de bovenlaag gebonden door de lutum uit toevoeging van kleine hoeveelheden klei. Zo ontstaan er klei-humuscomplexen die onomkeerbaar zijn en die de koolstof duurzaam vasthouden. Landelijk en regionaal onderzoek loopt tot medio 2021 en de eerste resultaten laten in een lab-omgeving CO₂ reductiecijfers zien van 30-50%. Het is noodzakelijk dat dit onderzoek wordt voortgezet. Initiatieven hiertoe zijn al genomen door landbouwpartijen en onderzoeksinstituten. Wij verwachten dat het veenweideprogramma in Fryslân dit onderzoek inhoudelijk en financieel steunt.

9.1.2 *Verzuren: inactiveren bodemleven*

Deze werking is gelijk aan die van zout op bodemleven en komt wel veel voor in terreinen van TBO's, omdat zij vaak geen onderhoudsbekalking meer toepassen. Het verzuren van de bodem is een strategie die werkt, maar ook nadelen kent. Het inactiveren van het bodemleven heeft ook negatieve gevolgen voor bijvoorbeeld het voedselaanbod voor weidevogels. Daarom foerageren die juist op agrarische gronden.

Naast het nemen van bodemmaatregelen die veenoxidatie kunnen beperken is het ook van belang te investeren in bodemmaatregelen die de negatieve gevolgen van peilopzet verzachten.

Daarom concluderen wij dat er geïnvesteerd moet worden in onderzoek, proeven en demo's op het gebied van:

- a. *Draagkrachtige bodem* - Welke maatregelen kunnen boeren nemen om hun bodem draagkrachtiger te krijgen? Moeten we investeren in de bodemstructuur, de zode, andere grassoorten? We kunnen leren van onderzoeken van elders en moeten hier in demo's deze kennis toepassen en verder ontwikkelen.
- b. *Conditie van de grasmat* - Het omhoog brengen van peilen zorgt ervoor dat het grassenbestand vaker natte wortels krijgt en daardoor deels afsterft en van slechtere kwaliteit wordt. De voedingswaarde loopt terug. Hoe de grasmat na peilopzet in goede conditie te houden is een vraagstuk waar boeren en loonwerkers mee worstelen. Het is van belang dat het programma hen helpt bij innovaties en het opdoen van nieuwe kennis en bodembewerkingen die graslandvernieuwing op veen mogelijk houden.

9.1.3 Overige maatregelen

Naast het nemen van bodemaatregelen om de veenoxidatie te remmen of de negatieve gevolgen te beperken, kunnen we ook andere maatregelen nemen die passen bij dit vraagstuk:

- a. *8000 ha Schalterveen/ spalterveen in Fryslân* - Het schalterveen zorgt voor een behoorlijke barrière in de bodem, waardoor regenwater moeilijk de bodem intrekt en de capillaire werking beperkt wordt. We moeten onderzoeken of het doorbreken van deze laag kan bijdragen aan het natter houden van de veenbodem.
- b. *Ophogen/ keren van het profiel* - Bij het ophogen van gronden kunnen we natte delen in een peilvak voor agrarisch gebruik geschikt houden. Ook het keren van het profiel is een maatregel die in bepaalde gebieden toegepast kan worden en waarbij de bovenliggende veenlaag gekeerd wordt met de onderliggende zandlaag. Het veen komt dan onder de grondwaterspiegel terecht en wordt zo geconserveerd.
- c. *Organische stof compenseren/ vervangen* - Het is denkbaar dat we bij groot-schalige baggerwerkzaamheden veenweidepercelen gaan/willen verhogen met vooral organisch materiaal. Wij willen met provincie en waterschap onderzoeken in hoeverre baggerwerkzaamheden in de komende decennia kunnen bijdragen aan het ophogen van percelen. Ook vervanging van organisch materiaal zoals dat wel plaatsvindt met sorteergroed uit de Noordoostpolder is een werkbare methode om de toplaag van de veenbodem draagkrachtiger te maken en laaggelegen percelen in peilvakken op te hogen. Ook in het kader van verschraving van natuurbodems komt materiaal vrij dat op landbouwbodems gebruikt kan worden ter compensatie van bodemdaling.

Tot slot, bovenstaande compilatie is overeenkomstig de zienswijze van de klankbordgroep 'Bodem'. Deze zienswijze wordt dan ook door ons gesteund.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

10. Maisteelt en graslandvernieuwing

De afgelopen jaren hebben we als landbouw en programmateam veenweide samengewerkt aan het ontwikkelen van een maisteelt zonder kerende grondbewerking. We hebben al veel boeren kunnen bewegen om de ploeg te laten staan en alleen de overtopfrees of de strokenfrees in te zetten. De demo's van de afgelopen twee jaar laten zien dat strokenteelt een goed alternatief kan zijn. Maar het vraagt meer kennis en vaardigheid van boer en loonwerker om de meest optimale omstandigheden voor strokenteelt te creëren. *We willen graag de begeleiding en boeren en loonwerkers bij de strokenteelt nog twee jaar voortzetten.*

Daarnaast werken we aan verduurzaming van de maisteelt. We ontwikkelen methoden om de grasmat en onkruiden zonder gebruik van glyfosaat terug te zetten, zodat de mais ongestoord kan groeien. Dit is nog een zoektocht naar de juiste en succesvolle methodiek. Voortzetting en ondersteuning hiervan blijft nodig. In dit kader werken we ook samen met de BFVW aan het verbeteren van de kansen voor biodiversiteit en het broedsucces van weidevogels. Ook hiervoor geldt dat we dit graag voortzetten.

Graslandvernieuwing blijft een punt van aandacht. *Boeren en loonwerkers zouden graag ondersteuning vanuit het programma krijgen om methodieken en aanpakken te ontwikkelen voor graslandvernieuwing waarbij er geen kerende grondbewerkingen meer nodig zijn.*

Tot slot, bovenstaande compilatie is overeenkomstig de zienswijze van de klankbordgroep 'Mais'. Deze zienswijze wordt dan ook door ons gesteund.

11. Peilbeheer

Wij zijn voor de uitrol van HAKLAM (*hoger als het kan lager als het moet*) als dat samengaat met BMW (*boeren meten water*) en kan rekenen op draagvlak van betrokken boeren. Maar daar gelden wel de *volgende voorwaarden* bij:

- a. HAKLAM is gericht op het beïnvloeden (verhogen) van de grondwaterspiegel met behoud van draagkracht en productie, zowel qua opbrengst als kwaliteit.
- b. De sturing ligt bij betrokken boeren en gebiedsbeheerder van het Wetterskip.
- c. In de proefperiode wordt een lerend principe gehanteerd en is een schaderegeling als vangnet aanwezig. Denk daarbij aan zaken als inzakken van de slootkanten en het vollopen met bagger van sloten en drains.

12. Ontwikkelgebieden De Hege Warren en Aldeboarn -De Deelen

Al een aantal jaren worden er in deze gebieden gesprekken gevoerd met boeren en verschillende onderzoeken en projecten gedaan. De problematiek wordt onderkend en de bijbehorende gewenste aanpak lijkt voldoende draagvlak te kunnen hebben, *mits er voldaan wordt aan een aantal randvoorwaarden:*

- a. er voldoende geld is voor compenserende en flankerende maatregelen en de blijvende boeren worden voldoende gecompenseerd in grond en geld. De stoppende boeren krijgen een eerlijke prijs voor hun bedrijf, verplaatsende boeren worden daarenboven gecompenseerd voor de verplaatsingskosten en het financiële gat tussen de waarde van grond die men achterlaat en verwerft wordt gedicht;
- b. de waarde van grond en gebouwen wordt gerelateerd aan prijspeil 2019, zodat waardevermindering als gevolg van planontwikkeling 'Foarút mei de Fryske Feangreiden' geen invloed heeft op de dan vastgestelde dagwaarde;
- c. de gebiedscommissie het finale go/no-go geeft over de uitvoering van het gebiedsplan op basis van beschikbaar geld;
- d. de gebiedscommissie een evenwichtige samenstelling heeft overeenkomstig de belangen.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

De door u geïnstigeerde integratie van ADD en de andere gronden met veen in een Veenweide Nationaal Park is vanuit agrarisch perspectief een heel slecht idee. De ervaring leert dat de exploitatie van landbouwgrond maar ook agrarische bedrijven binnen een Nationaal Park, via Instructieregels uit de Omgevingswet en bepalingen in de Provinciale Verordening Romte vroeg of laat aan banden gelegd wordt. We hebben die ervaring onder meer opgedaan in Drenthe waar binnen het Nationaal Park Drentse Aa, boeren dit aan den lijve ondervinden.

13. Kansrijke gebieden

De vier kansrijke gebieden (Idzegea e.o., Brekkenpolder, Grootte Veenpolder en Grouster Leechlân) vragen elk hun eigen specifieke, op het gebied, natuur en de boeren toegesneden aanpak. Omdat de gebieden zelf (waarschijnlijk) ook met een zienswijze komen, zullen wij kort per gebied een aantal punten van aandacht benoemen. *Generiek willen wij u wijzen op de uitgangspunten van behoorlijk bestuur. U bent met de gebieden en de boeren al vanaf 2016/2017 in gesprek, maar u heeft tot voor kort nergens laten blijken dat de peilambities uit de veenweidevisie van 2015 niet toereikend waren en dat de peilen fors hoger moeten worden. U heeft de boeren en de klankbordgroepen overvallen met deze aanpak en dat knaagt aan het vertrouwen in u als overheid.* Voort willen we aangeven dat de boeren van Idzegea e.o. en Grootte Veenpolder nog steeds landinrichtingsrente betalen voor een goede ontwatering, terwijl u die ontwatering weer teniet wil doen.

Verder maken de boeren in deze gebieden zich grote zorgen over vermogen en inkomen: 1) de waardedaling van grond en gebouwen, zij en wij willen daarom dat u als waarde peildatum 2019 of eerder hanteert; 2) hoe kun je in de toekomst als boer nog een redelijk inkomen verdienen. Geen enkel verdienmodel is tot nog toe door u concreet gemaakt: "sizzen is neat, dwaan is in ding".

13.1 *Kansrijke gebied Idzegea e.o.*

De boeren in het gebied hebben afgelopen jaren een verkavelingsanalyse uitgevoerd en de resultaten aan provincie en Wetterskip aangeboden. De analyse maakt inzichtelijk in hoeverre toekomstig landbouwkundig gebruik mogelijk bleef en wat de mate van afwaardering zou moeten worden. Let wel, beide zijn gebaseerd op de peilambities van de Veenweidevisie 2015. Maar nu komt als een duiveltje-uit-een-doojsje de nieuwe peilambitie. Daarom moet de analyse opnieuw uitgevoerd worden en zal een veelvoud aan hectaren in aanmerking komen voor afwaardering en vervanging. Het vertrouwen in u is hiermee niet toegenomen (een Fries understatement).

De boeren willen stappen maken met grondaankopen die op een later moment gebruikt kunnen worden ter compensatie voor die boeren waar door peilaanpassingen landbouwgrond afgewaardeerd moet worden. *Wachten is geen optie, het zet de ontwikkeling van bedrijven stil en het gebied op slot. Er moeten in 2021 middelen vrijkomen om een grondbank op te zetten voor het gebied en grond aan te kopen.*

13.2 *Grootte Veenpolder*

Ook dit gebied heeft de afgelopen jaren grote stappen gezet om de opgave van de Veenweidevisie 2015 op een goede manier in te vullen. De boeren hebben samen met het Wetterskip en Aequator het gebied, de hoogteligging van percelen, het actuele peilbeheer en de bodem in beeld gebracht en samen ook geconcludeerd dat de polder veel last heeft van 'wegzijing' van grondwater naar de Noordoostpolder. De Grootte Veenpolder kenmerkt zich door dit probleem naast kwel als gevolg van het hoger gelegen Rottige Meenthe.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Het is u inmiddels wel duidelijk geworden dat er totaal **geen** daagvlak is bij de boeren voor uw peilambities van 40 cm-mv. Mede gezien het hydrologisch inzicht wat de afgelopen jaren boeren en Wetterskip samen hebben opgedaan *concluderen wij dat het beoogde peil-beheer strandt op de toets van 'haalbaar, betaalbaar en uitvoerbaar'*. Met alle goede wil is het peilniveau niet op 40 cm-mv te krijgen vanwege de wegzijging naar de Noordoostpolder. *Boeren in het gebied willen de peilmaatregelen inwisselen voor bodemaatregelen. Wij steunen dat van harte.*

13.3 Brekkenpolder

Wij hebben met lede ogen moeten aanzien hoe de klankbordgroep in de Brekkenpolder uiteengevallen is en we zijn zwaar teleurgesteld over de wijze waarop er met provincie en Wetterskip afspraken gemaakt konden worden. Te vaak werden door het programmteam afspraken niet nagekomen en te vaak moesten boeren merken dat het er schijnbaar niet toe deed wat zij samen wilden bereiken. *Het is van groot belang dat de aanpak van de Brekkenpolder draagvlak heeft bij de boeren uit de polder, dat ze zien en ervaren dat hun inbreng en aanpak gewaardeerd wordt.* Dat is de basis om samen resultaten te bereiken.

13.4 Grouster Leechlân

Ook voor dit gebied geldt dat de boeren weer het vertrouwen krijgen dat hun aanpak ertoe doet. In een paar jaar tijd is er veel werk verzet en een goede basis gelegd voor een gebiedsaanpak. Het ontwerp-veenweideprogramma heeft menig boer aan het Leechlân het gevoel gegeven dat het er niet toe doet wat men zelf oppakt, hoe men zelf en in samenwerking met partijen invulling wil geven aan de opgaven. *De top-down benadering van het voorliggende ontwerp heeft de aanpak en het gebiedsproces weer stil gelegd. Er is weinig vertrouwen en veel gelatenheid. Hoe gaat u deze ontstane situatie herstellen?*

14. Schaduwwerking / ontwaarding

Plannenmakerij waarbij kaartbeelden worden gebruikt om tot uitdrukking te brengen dat je als overheid in specifiek geduide gebieden beleid en maatregelen wilt uitrollen, is direct van invloed op de waarde van gronden die in die kaartbeelden een bepaalde kleurtypering hebben gekregen. Het effect van deze schaduwwerking moet niet worden onderschat. Het belang van de betrokken grondeigenaar en of gebruiker kan ernstig worden geschonden. Niet alleen in termen van de agrarische (verkoop)waarde, maar ook voor mogelijkheden voor krediet bij de bank en bedrijfsovername. *Vergelijkbaar aan de situatie bij planschade zoals dat geldt bij bestemmingsplannen (omgevingsplannen), moet in onze ogen ook in dit verband voor het veenweideprogramma als geheel een (plan)schadefaciliteit (niet uit waterschapslasten) worden gecreëerd, die zorgt voor schadeloosstelling van betrokken grondeigenaren.* Let wel, deze schadeloosstelling is bedoeld voor alle gronden waar een kleurtypering op zit en louter daardoor voor die gronden leidt tot ontwaarding. Dit staat los van mogelijke afwaardering bij specifieke maatregelen of projecten.

Gelet op de financiële impact van de rekening die hierdoor voor de overheid kan ontstaan, ligt hier wat ons betreft een aanvullend argument om nog eens kritisch te kijken naar grondsoorten waarvoor (met het oog op de doelen en beschikbare werkende maatregelen) het wel en niet relevant is om daar iets mee te willen. Een extra argument om tenminste de gronden met > 40 cm klei en moerige veengronden van de plankaart te wissen.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

15. Rol Wetterskip en waterschapslasten

Los van het voorgaande is het overigens opmerkelijk dat Wetterskip Fryslân in haar benadering van de veenweideproblematiek een historisch afwijkende keuze maakt door in die gebieden niet langer de functie (landbouw) te bedienen. Waterschapkundige instrumenten zoals peilbesluit en legger worden op een alternatieve manier ingezet. Daarmee stuurt het Wetterskip niet langer op het bedienen van functies maar op het onmogelijk maken van functies. Impliciet ontstaat door deze koerswijziging voor de betrokken grondeigenaren ook schaduwwerking en daarmee samenhangende waardevermindering van gronden.

Het veenweideprogramma “Foarút mei it Fryske Fean” is een maatschappelijke investering die uit de publieke middelen wordt betaald. De implementatie van dit programma leidt tot hogere exploitatiekosten bij de melkveehouders maar ook bij het Wetterskip Fryslân. Deze (langdurige) hogere exploitatiekosten van het Wetterskip Fryslân kunnen niet verhaald worden op de agrarische sector maar moeten ook uit de publieke middelen collectief worden gefinancierd.

Ook de balans die in het verleden leek te bestaan tussen de afdracht die de agrariër deed voor waterschapslasten en het profijt dat deze agrariër daar van had, wordt met deze koers van het Wetterskip op dit dossier ernstig aangetast. Een en ander is gevoegd bij de deuk die het vertrouwen van boeren in het Wetterskip in veenweidegebieden heeft opgelopen zeer verontrustend. *Wij zijn van menig dat de waterschapslasten moeten dalen als gevolg van uw inzet op CO2 reductie door vernatting en dat ze in balans gebracht moeten worden met de afnemende dienstverlening. De extra exploitatielasten moeten collectief worden opgebracht met mogelijk een bijdrage van het Rijk.*

16. Uitgangspunten voor nadeelcompensatie bij peilwijzigingen veenweide

Allereerst wordt opgemerkt dat de voorliggende nadeelcompensatie nog straffere kaders kent dan wat men op basis van jurisprudentie zou verwachten. De strakke en bij de boeren/eigenaren ter discussie staande geformuleerde uitgangspunten voor de nadeelcompensatie, wekken de indruk dat die ook worden toegepast. Dat staat haaks op de gedragen gedachte dat uitgangspunt zal zijn dat partijen zich tot het uiterste in zullen spannen om tot een minnelijke overeenstemming te komen via een privaatrechtelijke overeenkomst. *Een en ander zoals bedoeld is bij het ontwerp-Veenweideprogramma aangaande afwaardering en vervanging van grond, bedrijfsverplaatsing, opkoop en transitiekosten. Boeren en grondeigenaren verlangen een volledige schade-loosstelling, anders zal er geen basis zijn om overeenkomsten af te sluiten.*

Mochten partijen niet tot overeenstemming geraken dan kan overwogen worden de route van de nadeelcompensatie te volgen. In het BOF van 13 juli 2017 is de voorloper besproken van de nu voorliggende nadeelcompensatie, genaamd ‘Beleidsnotitie uitgangspunten voor peilwijzigingen in het kader van de veenweidevisie (hogere zomerpeilen en drooglegging max. 90 cm)’. *Nu u met het nieuwe veenweideprogramma de peilambitie eenzijdig drastisch verhoogd terwijl de wetenschappelijke onderbouwing daarvan onvoldoende aanwezig is, zelfs ontbreekt en in ieder geval ter discussie staat, lijkt uw handelen strijdig met beginselen van behoorlijk bestuur. Ernstige consequentie daarvan is dat het overgrote deel van de boeren en grondeigenaren in het veenweidegebied door uw handelen negatief geraakt worden in hun inkomen en vermogen. Uw eenzijdig handelen raakt niet een enkele ondernemer, maar een totale sector in de regio. Voor veel bedrijven is het verlies aan inkomen van 10% of vermogenswaardedaling van 5% de weg naar faillissement, zeker voor de jonge boeren die het bedrijf overnemen / overgenomen hebben. Er is geen enkele reden om in deze situatie een ‘normaal’ maatschappelijk risico bij de nadeelcompensatie op te leggen / te hanteren. Het normaal maatschappelijke risico is voor boeren en grondeigenaren niet acceptabel.*

Voorafgaand aan de inhoudelijke vraagstukken zien wij graag een aantal definities uitgewerkt in uw nadeelcompensatie, zoals:

- a. Hoe berekent u doelrealisatie?
- b. Op basis waarvan (welke data) stelt u die vast en is dit voor een boer of voor een onafhankelijk derde te controleren?
- c. Voorts spreekt u bij 1.3 over landbouwkundige opbrengst en over opbrengend vermogen, bedoelt u dan hetzelfde? En heeft u het dan over kwantiteit of ook over kwaliteit van het gewas, of beide?
- d. Ook spreekt u bij 1.3 over een eigen risico en over een normaal maatschappelijk risico, is dat iets anders? Of bedoelt u met beiden hetzelfde?
- e. Verder willen wij u erop wijzen dat uw formulering over staatssteun niet klopt. Alle schade, dus ook het eigen maatschappelijk risico kan vergoed worden zonder dat er sprake is van staatssteun!
- f. Ook vraag wij ons af wat 'vaste' jurisprudentie is?

Wij blijven pleiten voor de volgende aanpassingen:

16.1 Doelrealisatie

De landbouw is van mening dat er altijd gestreefd moet worden naar een minimale doelrealisatie van 80%, ook na peil aanpassing in het veenweidegebied.

16.2 Voordeelverrekening

Het Wetterskip stelt dat er ook sprake kan zijn van een voordeel, vooral door afname van de droogteschade. Dit voordeel zou volgens het Wetterskip op grond van de Wet moeten worden verrekend. De landbouw stelt dat er geen sprake is van een dergelijk voordeel. Vooruitlopend op de veenweidevisie zijn er praktijkproeven voor een hoger zomerpeil uitgevoerd. In 2007-2008 zijn in 5 polders op meerdere bedrijven die grotendeels hoog zomerpeil kregen metingen naar opbrengsten voor de landbouw uitgevoerd door Wageningen UR. De uitkomsten zijn vastgelegd in Fean Wetter Buorkje II en worden als volgt verwoord: "Het algemene beeld was dat de deelnemende bedrijven geen voordelen van hoger zomerpeil ondervonden. Van hogere opbrengsten door afname van de droogteschade is tijdens de proeven weinig tot niets gebleken." (blz. 8, 5e bullet). Droogteschade is van een geheel andere orde dan natschade. Verder wordt vaak verondersteld dat hogere peilen en onderwaterdrainage bijdraagt aan het beperken van droogteschade.

Hoewel de redenering logisch lijkt, is deze door proeven nog nooit bewezen (ook niet bij VIC). Ook de huidige proeven met onderwaterdrainage in het kader van de veenweidevisie wijzen dit niet uit. *Er is geen bewijs dat dit optreedt, de landbouw kan dan ook niet akkoord gaan met voordeelverrekening.*

16.3 Drempelwaarde voor bagatelschade

Het Wetterskip stelt voor een drempelwaarde van 1000 euro te hanteren bij eventuele schadegevallen. Door het hanteren van drempelwaarden wordt feitelijk het eigen maatschappelijk risico verhoogd en ontstaat er rechtsongelijkheid tussen schadegevallen onder en boven de drempelwaarde. *De landbouw kan dan ook niet akkoord gaan met het hanteren van drempelwaarden.* Als de noodzaak dan toch gevoeld wordt om 'een drempel op te werpen' voor het indienen van schadeclaim, kan ook gewerkt worden met een leges voor indiening die bij in het gelijk stellen 100% vergoed wordt naast de geleden schade.

16.4 Vermogensschade

Het voorstel is dat er bij vermogensschade ook sprake is van een normaal maatschappelijk risico. Bij wet is geregeld dat deze minimaal 2% is (planschade). Jurisprudentie leert ons dat 5% een veel voorkomende gerechtelijke uitspraak is, ook met het oog op de nieuwe omgevingswet. *In de voorgestelde aanpak van 5% zien wij geen handreiking naar de sector. Wij stellen voor het minimum van 2% te hanteren en daarmee aan te sluiten bij de beleidsregel van waterschap Rijn en IJssel voor nadeelcompensatie van vernattingschade.*

16.5 Drainage- en overige schade

Het omhoog brengen van de peilen zal erin resulteren dat bestaande drainage onder water komt te staan. Het is onduidelijk wat voor effect dit heeft voor het functioneren van bestaande drainage. Het is reëel te verwachten dat met het omhoog brengen van het peil, de venige slootbodem aan bagger zal toenemen en drains in de bagger terecht komen. *Ook het invallen van sloottaluds behoort tot een reëel risico, zo ook het toenemen van veeziekten zoals salmonellose en leverbot. De schaderegeling voorziet hier niet in, maar dient hierin wel te voorzien.*

16.6 Modellen, werkelijk meten en schade vaststellen

Wij willen het proces van schadevaststelling en bewijslast verder uitgewerkt zien. Ons is onduidelijk hoe het proces loopt en wie op welk moment welke bewijslast dient aan te dragen. We willen u er op wijzen dat u optreedt in opeenvolgende rollen als data-beheerder, planmaker en als planvaststeller. *Hoe kan een boer, een eigenaar of een onafhankelijk derde controleren of u in al deze opeenvolgende verschillende rollen juist handelt? Wij missen hierin een onpartijdige / onafhankelijke derde, alsmede de logica dat de veroorzaker (in casu het Wetterskip) bewijslast heeft en een verantwoordelijkheid heeft in termen van kosten voor vaststelling van de schade zoals de schadelijder die moet maken. Wellicht kunt u te rade gaan hoe in Groningen het aardbevingsdossier nu wordt aangepakt.*

16.7 Geen recht op vergoeding van schade

U stelt dat 'Schadevergoeding is niet aan de orde als er sprake is van 'risicoaanvaarding'. *Hiervan is bijvoorbeeld sprake als de aanvrager rekening had moeten houden met de kans dat er een ongunstig besluit zou worden genomen (actieve risicoaanvaarding).* Van een dergelijke situatie moeten de omstandigheden vele malen concreter zijn dan nu het geval is met de ontwerp-Veenprogramma. *Dit is pas aan de orde als u een voornemen tot peilbesluit publiceert en daartoe alle voorliggende maatregelen genomen heeft. Deze tekst naast het ontwerp-Veenprogramma is zeer misleidend en niet gepast.*

Uw ontwerp-Veenweideprogramma 21-30 kan peilmaatregelen instellen voor alle grondsoorten waar veen in voorkomt (Figuur 7.1). U activeert nu de peilmaatregel voor veengronden dikker dan 80 cm en een kleipakket dunner dan 40 cm, maar in de uitvoering moet het feitelijk peilniveau nog worden vastgesteld. Ook wanneer u aan de slag gaat is onduidelijk, dat is namelijk afhankelijk van het beschikbare geld. U noemt dat dynamisch programmeren. Of en hoe u maatregelen neemt en op welke veengronden uit figuur 7.1 besluit u op een later moment. Onduidelijk is op basis van welk afwegingskader er dan een besluit genomen wordt.

Wij stellen vast dat uw onduidelijk en ondoorzichtig beleid met willekeurige keuzemomenten per deelgebied en uw voornemen dynamisch te programmeren nooit en te nimmer kan leiden tot actieve risicoaanvaarding. Eigenaren en boeren, huidige en toekomstige weten immers niet waar ze aan toe zijn.

KOLLEKTIVENBERIED FRYSLÂN

Feriening Biologyske Boeren Fryslân

Federatie
Polderbelangen
Friesland

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

16.8 Waardepeildatum

U stelt dat 'de peildatum is de datum waarop de maatregel die de natschade veroorzaakt is getroffen of de datum waarop het besluit dat de schade veroorzaakt in werking is getreden'. Wij stellen dat dit onjuist is! Al vanaf het vaststellen van de veenweidevisie in 2015 ligt de waardeontwikkeling van landbouwveengronden onder druk. Met het voorliggende ontwerp-Veenweideprogramma ontwikkelt de waarde zich negatief, ook al zou u in het gebied niet overgaan tot het nemen van maatregelen en peilbesluiten. *Uw waardepeildatum dient voorafgaand aan het opgestelde veenweidebeleid te liggen, in sommige gebieden zal dat 2015 en in andere 2019 zijn.*

16.9 Kosten deskundigen bijstand en overige schade

Wat is de waarde van het herhalen van zaken hoe het bij wet geregeld is? Volgens ons hoort hier in de kop niet 'overige schade' te staan, aangezien u dat hierna apart behandelt.

Verder attenderen wij u op artikel 9 van de BELEIDSREGEL NADEELCOMPENSATIE VERNATTINGSSCHADE van het Waterschap Rijn en IJssel, *welke in onze ogen een stuk duidelijker is en wel een handreiking doet.*

Kosten van deskundigenbijstand: Indien bij de indiening en de behandeling van de aanvraag, de aanvrager een beroep doet op rechts- dan wel andere deskundigenbijstand en zowel het invoeren als de kosten daarvan redelijk zijn te achten, kunnen deze kosten voor vergoeding in aanmerking komen.

Tot slot: uw ontwerp-Veenweideprogramma en nadeelcompensatie overziend

De afdrank na lezing van het ontwerp-Veenweideprogramma is dat de druk wordt opgevoerd met doorvoering van peilverhoging onder alle gronden die in de grondsoortenkaart worden genoemd. In onze reactie wordt duidelijk dat dit afhankelijk van de grondsoort een maatregel is die veelal niet daadwerkelijk bijdraagt aan het realiseren van doelen. Dit brengt ons tot de conclusie dat het middel peilverhoging verheven wordt tot een ideologisch doel op zich. Dit is betreurenswaardig, omdat er in gebieden veel positieve drive is bij agrariërs die de juiste dingen willen doen om de echte doelen wel binnen handbereik te brengen. Dan gaat het ook om biodiversiteit, funderingen en natuur. Belangrijke voorwaarde is wel dat dingen in de juiste volgorde plaatsvinden en er ook en vooral agrarisch perspectief moet zijn.

Wij hebben stellig de indruk dat in het afgelopen jaar draagvlak en vertrouwen te voet kwamen en te paard zijn vertrokken. Nationaal (zie Veenplan) en provinciaal (zie amendement van PS) is het uitgangspunt dat de grondgebruikers actief betrokken moeten worden bij het opstellen van plannen voor het veenweidegebied. De gezamenlijke overheden (provinsje Fryslân, Wetterskip Fryslân en de 7 veenweidegemeenten) vullen dit naar onze waarneming op dirigistische wijze in.

De landbouw en andere stakeholders zijn ondertussen in een positie gemanoeuvreerd waarbij ze slechts commentaar mogen geven op door anderen bedachte plannen. De landbouw was gewend middels klankbord- en initiatiefgroepen de boeren mee te nemen in de ontwikkelingen en daarin een duidelijke stem te geven. Dat kon door de gekozen aanpak niet, waardoor het draagvlak voor dit programma zeer broos of zelfs afwezig is. Genoemde overheden kiezen er voor vooral te zenden en de dialoog uit de weg te gaan. Wij doen een klemmend beroep op u deze stijl te herzien en echt "fan ûnderen op" met de landbouw, de ruggengraat van het platteland, de dialoog aan te gaan. Samen met de natuurorganisaties en de bewoners willen wij aan de slag. Het komen tot een gedragen plan of programma vergt wat ons betreft dan ook een stap terug in de procedure.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

Samengevatte waarnemingen:

1. Er is geen werkend verdienmodel dat het huidige verdienmodel minimaal evenaart.
 - a. een verdienmodel is werkend als deze door een groep van deskundigen en praktiserende boeren als zodanig beoordeeld is.
2. Er kan geen sprake zijn van een resultaatsverplichting als er:
 - a. onvoldoende kennis van en over te nemen maatregelen is
 - b. onvoldoende geld is
3. Onderzoek van de Radboud Universiteit wijst uit dat de relatie tussen grondwaterstand en CO₂ uitstoot uitermate zwak is.
4. Bij veengronden met meer dan 40 cm klei (8350 ha) geldt:
 - a. dat er geen sprake is van relevante bodemdaling en CO₂ uitstoot (Rapport Sweco);
 - b. dat hiervoor geen rijks gelden gereserveerd zijn.
5. Bij gronden met minder dan 40 cm veen (moerige gronden; 15.745 ha) geldt:
 - a. dat er geen noemenswaardige effecten op bodemdaling en CO₂ uitstoot zijn;
 - b. dat deze gronden om bovenstaande reden geen deel uitmaken van de klimaatopgave;
 - c. dat hiervoor ook geen rijks gelden gereserveerd zijn.
6. Bij gronden met een veenlaag tussen de 40 en 80 cm (7540 ha) geldt dat bij een gemiddelde grondwaterstand van -40 mv er weinig tot geen effect is op bodemdaling en CO₂ uitstoot.
7. Bij veengronden met meer dan 80 cm veen (27.000 ha) geldt:
 - a. dat er maatwerk per bedrijf/perceel nodig is;
 - b. dat er een effectieve set van maatregelen (gereedschapskist) nodig is met daarin o.a. bodemmaatregelen, grondbank en nadeelcompensatieregeling;
 - c. dat genoemde gereedschapskist nog niet ontwikkeld is.
8. Op het moment dat er kaarten ingetekend worden met daarop de verschillende soorten grond behorende tot de "voorgestelde" veenweide opgave dan treedt er op dat moment planologische schaduwwerking op met negatieve gevolgen voor o.a. de waarde van de bedrijven en mogelijkheden tot financiering van bedrijven inclusief overnameplannen.
9. HAKLAM met genoemde randvoorwaarden kan prima werken mits er een goede schaderegeling als vangnet wordt ontworpen.

Meer concreet stellen wij u onder meer voor:

1. Gronden met een kleidek van meer dan 40cm en moerige gronden uit het veenweideprogramma te verwijderen.
2. Voor de overige bodemtypen geen peilverhoging te ambiëren en vast te leggen, voordat vaststaat dat deze peilverhoging de enig werkende maatregel is, en deze met zekerheid geen inbreuk veroorzaakt op de belangen van agrarische ondernemers.
3. Ter onderbouwing van vorige punt wordt ingezet op de ontwikkeling van duurzame en volwaardige verdienmodellen en een effectief grondinstrumentarium. Dit betekent dat in de volgorde der dingen, dit als eerste actie in de planning komt.
4. De resultaatverplichting m.b.t. CO₂ reductie en bodemdalingsreductie omzetten in een inspanningsverplichting.
5. De ambitie (ook in landelijke context) in balans te brengen met beschikbare financiële middelen.

FBBF
Feriening Biologyske Boeren Fryslân

**Federatie
Polderbelangen
Friesland**

Het
Friesch
Grondbezit
Land in vertrouwde hand

**Nederlandse
Melkveehouders
Vakbond**

**LTO
noord**

6. Nadrukkelijk te werken aan draagvlak en vertrouwen onder de (agrarische) stakeholders en hiervoor op basis van dialoog te werken aan een nieuw veenweideprogramma.

Let wel, niet alle in de zienswijze genoemde punten komen in dit laatste overzicht naar voren. Wij willen dan ook benadrukken dat de gehele zienswijze als inbreng onzerzijds beschouwd moet worden.

Hopend u hiermee van dienst te zijn en gaarne bereid om een en ander nader toe te lichten,

Hoogachtend,

Geart Benedictus, namens

Jaap Formsma	Agrarische Jongeren Friesland
Klaas Stoker	Federatie Polderbelangen Friesland
Johannes Kooistra	Feriening Biologyske Boeren Fryslân
Gerben de Boer	Het Friesch Grondbezit
Jan Teade Kooistra	Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO Noord)
Femke Wiersma	Nederlandse Melkveehouders Vakbond
Alle de Vries	It Lege Midden namens de samenwerkende agrarische collectieven

Referentielijst

1. Agri&Foodscan Fryslân, 2019;
2. Nieuwe Oogst, 17-10-2020;
3. Nieuwe Oogst, 12-12-2020;
4. Veeteelt, dec. 2020
5. Kamerbrief Kabinetsaanpak Klimaatbeleid nr. 562
6. Rapport CO₂, N₂O en CH₄ emissies en bodemdaling in de Friese Veenweiden. Kan onderwater-drainage veenoxidatie en emissies uit veengebieden duurzaam verlagen? (Radboud Universiteit september 2019)
7. Rapport Bodemdaling Sneekermeer west - Inventarisatie omvang en oorzaken bodemdaling Sneekermeer West om een eerste inzicht te krijgen in de nut en noodzaak van peilverhogingen voor kleigronden met een veenondergrond (Sweco, mei 2019).
8. Rapport Bodemdaling Sneekermeer west – Resultaten veldonderzoek (Sweco november 2019).
9. Rapport Brede grondwaterstudie Fryslân (Royal Haskoning DHV oktober 2020)
10. Klimaatakkoord Den Haag juni 2019
11. Maisteelt en bodemdaling op Veenweide in Friesland, WUR 2017 Rapport WPR 766
12. Maisteelt op veenweide Friesland, deskstudie WUR mei 2018 Rapport 1105
13. Provinsjale Steaten, 22-1-2020 amendemint 1 MKBA
14. Fean Wetter Buorkje II